

Ivan K. Trifunjagić (student doktorskih studija)
Filozofski fakultet, Novi Sad
trifunjagic.ivan@gmail.com

UDC 811.163.41'42:82.09
UDC 070:81'42
originalni naučni rad

DISKURSNE FUNKCIJE ŽANRA I RETORIČKA STRUKTURA TEKSTOVA NOVINSKE KNJIŽEVNE KRITIKE

SAŽETAK: Na jednomesečnom korpusu dnevnog lista Politika posmatrana je novinska književna kritika sa stanovišta Teorije retoričke strukture (TRS) – teorije organizacije teksta Mana i Tompsona, odnosno, ispitivana je opravdanost primene pomenutog teorijskog modela na tekstovima u celini, kao narativnim strukturama posebne vrste, putem analize nukleusa i satelita na klauzalnom nivou. Da bi se odredio stepen podudarnosti rezultata analize, pošlo se od geneze i odlika žanra novinske književne kritike koje se sagledavaju u žanrovskim obeležjima vesti, izveštaja i komentara i osnovnih diskursnih funkcija ovog heterogenog novinskog žanra – informisanja, evaluacije i autoreprezentovanja. Utvrđeno je kako retorička struktura teksta odražava njegovu diskursnu funkciju i žanrovska obeležja.

Ključne reči: diskursne funkcije, retorička struktura, relacije.

UVOD

Pretpostaviti da novinska književna kritika, kao monološka forma štampanog medijskog diskursa, u čije se polje ulivaju i druga, „izvanknjiževna značenja” (Gvozden 2004) ukazujući na granice žanra u odnosu na „profesionalnu književnu kritiku kao akademsku disciplinu” (Bove 2005a), može biti pogodna tekstovna građa za analizu koja koristi Teoriju retoričke strukture (Mann and Thompson 1987) kao deskriptivni okvir znači dovesti u vezu retorička svojstva ovog „žanrovskog diskursa” sa njegovih informativnim i evaluativnim funkcijama” (Genette 2002a). A kada to naposletku i učinimo, ostaje nam da u zadatom korpusu ispitamo opravdanost tvrdnji TRS o „funkcionalnoj osnovi hijerarhije i komunikacionoj ulozi strukture tekstova” (Heuboeck 2009).¹

1. Korpus

Dva teksta novinske književne kritike koja su ekcerpirana u ovom ogledu, objavljena su u dnevnim novinama Politika, februara 2010. godine. Tekst pod na-

¹ O temi koja se razmatra u ovom radu prvi put je referisano pod naslovom *Retorička struktura novinske književne kritike* na 14. Međunarodnom znanstvenom skupu u Osijeku (2010).

slovom *Nevinost bez zaštite* izašao je u redovnoj rubrici Kultura (11. 2. 2010), a *Urlik sa deponije* objavljen je u Kulturnom dodatku gorenavedenih novina (27. 2. 2010). Tematsko određenje teksta *Nevinost bez zaštite* jeste kritika proze, u kojoj se na posredan način govori o romanu Orhana Pamuka *Muzej nevinosti*, dok je *Urlik sa deponije* kritika poezije, gde je predstavljena četvrta zbirka pesama *Ptičije oko na tarabi* Milene Marković.

Pored razloga tematske prirode, na formiranje ovakvog korpusa uticalo je i to što oba teksta novinske književne kritike sadrže osnovna žanrovska obeležja vesti, izveštaja i komentara, koji je i ocena, odnosno subjektivni stav (vidi Vrbavac 2004), a to je dovoljno indikativno da zaključimo da su u strukturi takvih tekstova pohranjene metode prikazivanja, ubeđivanja i argumentacije, ali i drugih strategija manipulisanja verovanjem čitalačke publike (vidi: Božović 2004; Belančić 2004; Mandić 2004; Šaponja 2004). Drugim rečima, posmatranjem retoričkih odnosa delova teksta kao nosilaca implicitnih propozicija, otkrivamo izvođenje „retoričkih činova koji su u direktnoj ili indirektnoj vezi sa piščevom namerom” (Sanders and Spooren 1999).

2. Definisane elementa i metoda TRS

Dovođenje u vezu odnosnih propozicija sa odgovarajućim odnosima u strukturi teksta navodi nas da na sledećem koraku utvrdimo koji se delovi teksta dovode u vezu sa određenom svrhom teksta. Da bismo do toga došli, pošli smo od definicijske osnove za određivanje prirode retoričkog odnosa koju nudi TRS. Po njoj, *odnos* se definiše identifikovanjem uspostavljene relacije između dva *raspona* teksta koje vidimo kao neprekinute linearne intervale teksta koji se ne preklapaju, a nazivamo ih *nukleus* (N) i/ili *satelit* (S). Shodno tome, definicija odnosa data je u zavisnosti od toga kako tekst ostvaruje efekat sadržan u piščevoj nameri prema čitaocu, dok nam distinkcija N–S omogućava da opisno sagledamo kombinovanje klauza koje su uzete za osnovne jedinice analize.

Po tome kakva se specifikacija odnosa raspona teksta može uspostaviti, kao i specifikacija odnosa određenih raspona i celog teksta, TRS prepoznaje pet vrsta apstraktnih modela, tzv. *shema*. Sve sheme odnosa mogu biti mono- ili multi- nuklearne, odnosno, one mogu imati pojedinačan odnos sa nukleusom i satelitom, ili više nukleusa bez satelita, kojih je onda manji broj.

Iako Carlson i Marcu, autori koji su najdalje otišli u pogledu istraživanja segmentacije diskursa, predlažu skup od 78 relacija (2001), identifikacija retoričkih

odnosa u tekstu urađena je prema taksonomiji od 24 relacije koju su prvobitno ustanovili Mann and Thompson (1987).² Međutim, fazna segmentacija korpusa diskursa i izgradnja konačnih dijagrama pojedinačnih tekstova koja je predstavljena u Carlson, Lynn et al. (2003) omogućila je metodološki razrađen postupak segmentacije složenijih tekstova. Ovakav izbor napravljen je iz praktičnih razloga – s jedne strane, segmentiranje teksta na osnovu taksonomije od 24 relacije može predstaviti interakciju koherentnih podstrukture u onom stepenu koji omogućava sagledavanje funkcionalnih učinaka implicitnih propozicija u okviru globalne strukture teksta, dok bi s druge, proširivanje skupa retoričkih odnosa (ponajviše prikazivanje relativnih klauza kao samostalnih retoričkih jedinica) nepotrebno usložilo grafičko predstavljanje struktura u dijagramima TRS.

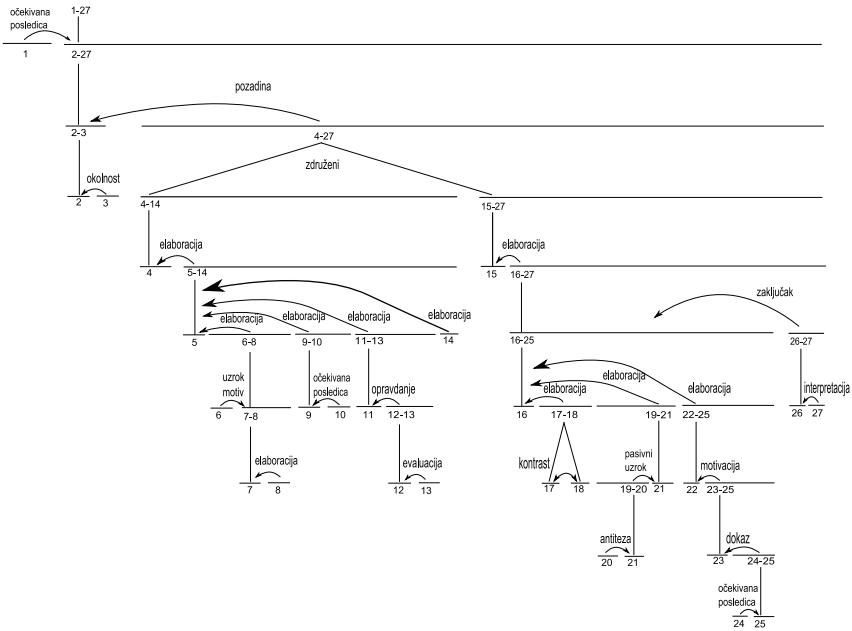
3. Analiza

3.1. Strukturna identifikacija korpusa diskursa

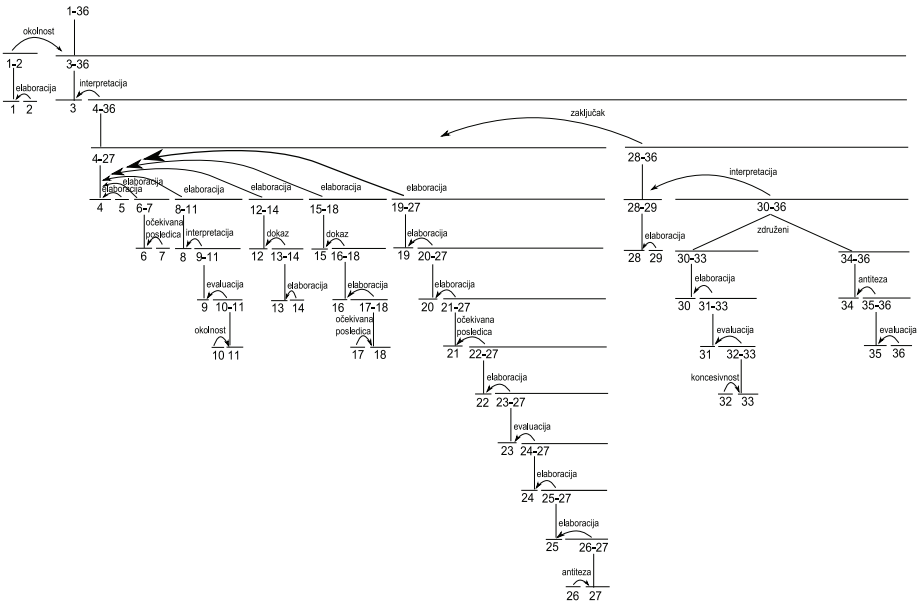
Prvi korak u analizi sa stanovišta TRS jeste razlaganje tekstova na jedinice sa nezavisnim funkcionalnim integritetom. Kod takvog pristupa za jedinice smo uzeli klauze, ali ne i komplementne ili relativne klauze koje čine delove glavnih klauza i stoga ne predstavljaju zasebne jedinice. Nakon toga utvrđeno je da tekst *Nevinost bez zaštite* sadrži 27, a nešto veći tekst *Urlik sa deponije* 36 zasebnih jedinica.

Dalje formalno ukрупnjavanje teksta TRS definiše kao raspon koji se sastoji od izdvojenih jedinica i predstavlja minimalni segment teksta ili je sastavni deo primene neke druge sheme u analizi. Stoga sledeći korak čini grupisanje jedinica u određene tekstne raspone i određivanje relacionih odnosa među njima, što omogućava izradu dijagrama TRS, koji na pomenuti, shematski, način definišu raspored delova strukture tekstova. U njima su lukovi označeni nazivima relacionih odnosa, a vertikalne linije se spuštaju iz tekstnog raspona koji se rastavlja do nukleusa. Redosled nerastavljenih jedinica strukture predstavljen je brojevima:

² Retorički odnosi TRS: *Elaboration* – elaboracija, *Circumstance* – okolnost, *Solutionhood* – rešenje, *Antithesis* – antiteza, *Interpretation* – interpretacija, *Motivation* – motivacija/ omogućavanje, *Contrast* – kontrast, *Joint* – združeni, *Sequence* – niz, itd... (prevod autora). Pri izradi dijagrama strukture tekstova primenjeni su utvrđeni modeli shema (*okolnost* i *motivacija/ omogućavanje* predstavljaju modele shema sa jednim nukleusom, dok su *kontrast*, *združeni* i *niz* multinuklearni modeli).

Dijagram TRS: *Nevinost bez zaštite*

Dijagram TRS: *Urlik sa deponije*

Kada smo ilustrovali opseg tekstualnih efekata koji se mogu identifikovati, pristupili smo utvrđivanju komunikacionih efekata budući da odnosne propozicije ne potiču od interpretacije eksplicitnih delova kojih ima koliko i klauza. Cilj ovog rada upravo se sastoji u tome da odnosne propozicije izvede iz definisanih odnosa delova teksta i da saopšti odgovarajuće zaključke u vezi sa „prirodom odnosa između retoričke strukture tekstova i diskursnih funkcija žanra kojem oni pripadaju” (Heuboeck 2009).

3.2. Informativna, evaluativna i autoreprezentativna diskursna funkcija

Mogućnost posmatranja diskursnih funkcija u međusobno nezavisnom položaju u ovom radu uzeta je uslovno jer se vrlo brzo pokazalo da se davanje informacije, vrednovanje i lično promovisanje autora kritike ne može jasnim granicama odvojiti a da se istovremeno ne naruši koherentnost diskursa. Naime, nakon razlaganja tekstova na segmente i identifikovanja odnosa koji se uspostavljaju među njima, pokazalo se da nije moguće ukloniti one raspone u tekstu koji funkcionišu kao nukleusi a da se time ne naruši centralni organizacioni princip teksta. Drugim rečima, pošto ishodište ovog principa počiva na razlici u značaju materijala koji sadrže nukleus i satelit, brisanjem satelita još uvek bi se nazirala poruka teksta, dok bi izostavljanje nukleusa, naročito onih jedinica ili segmenata teksta koji su od „najnuklearnijeg značaja” (Mann and Thompson 1987), proizvelo nekoherentan tekst sa nejasnom porukom. S tim u vezi dovodi se i sudbina pomenutih diskursnih funkcija.

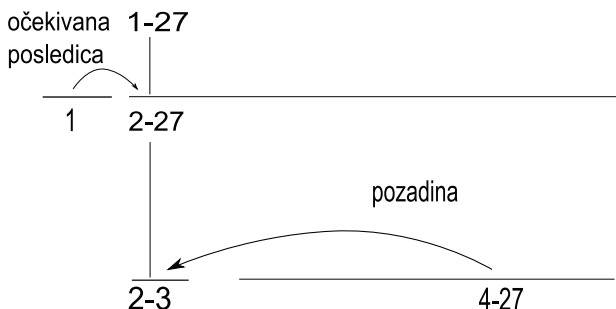
Osnovano se da zaključiti da je početak tekstova rezervisan za davanje informacije o naslovu, autoru, izdavaču, ali ne uvek o mestu i/ili godini izdavanja knjige, što bi bio primer jasno izdvojene informativne diskursne funkcije kojoj su ostale dve, sa stanovišta piščevih namera, podređene. Međutim, kod izdvojenih tekstova primećujemo drugačije diskursne strategije.

Tekst *Nevinost bez zaštite* primer je novinske književne kritike gde je informativna diskursna funkcija upotrebljena sa namerom da se manipuliše čitaočevim saznanjem i verovanjem:

1. Ljubavna zbirka iz romana *Muzeja nevinosti* neće se naći u istoimenom muzeju Orhana Pamuka, 2a. pošto je nobelovac, 3. kako su ovih dana izvestili svetski mediji, 2b. povukao projekat o otvaranju muzeja u kome je planirao da izloži predmete vezane za njegov roman...

U prvoj jedinici teksta u funkciji satelita autor kritike iznosi sopstveni zaključak da se ljubavna zbirka iz romana *Muzej nevinosti* neće naći u istoimenom projektu Orhana Pamuka na osnovu situacije koja je nastala nakon postupka ovog pisca, ali to retorički izvodi tako što isti zaključak stavlja u odnos *očekivane posledice* sa rasponom 2–27 u funkciji nukleusa, sa sračunatim efektom da time zaintrigira čitaoca i navede ga na dalje čitanje. Na nižem nivou ceo raspon teksta 4–27 predstavlja satelit

nukleusu koji čini raspon 2–3, i stoga ovaj nukleus, odnosno segment teksta u kojem se čitalac informiše da je pisac romana povukao projekat o otvaranju muzeja, jeste ugaoni kamen retoričke strukture teksta:

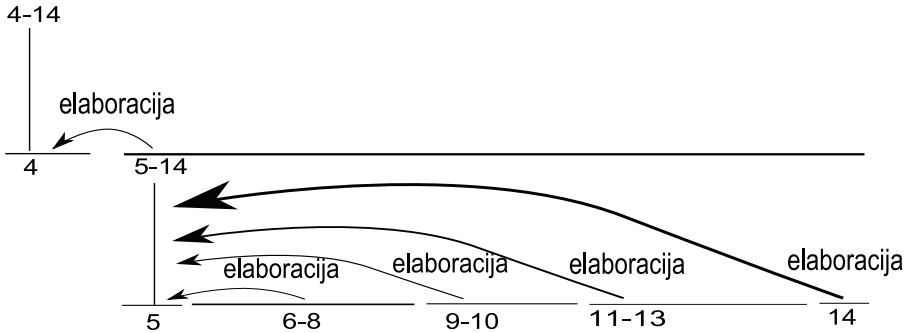

To zaključujemo i po tome što će upravo rasponi teksta 4–14 i 15–27 koji slede, biti pozadina onoga što je izneto u rasponu 2–3, tj. prilika da se govori i time informiše o istoimenom projektu-muzeju i romanu pisca:

... 4. *Muzej nevinosti* jedan je od najobimnijih romana Orhana Pamuka (kod nas objavljen u izdanju Geopoetike), za koji sam Pamuk tvrdi da je njegov „najnežniji roman, koji iskazuje najviše pažnje i poštovanja prema ljudima”. 5. Glavni lik ovog dela je Kemal, pripadnik visokog istanbulskeg društva, koji je zaljubljen u Fusun, dalju rođaku iz nižeg društvenog miljea. 6. Njihova ljubav nesvakidašnje je dubine i snage 7. i zato, godinama ludo voleći Fusun, Kemal opsesivno prikuplja sve predmete koji ga vezuju za njihovu strastvenu vezu. 8. U romanu Kemal uspeva da sakupi pravu muzejsku ljubavnu zbirku, koju sačinjavaju najrazličitije sitnice, stvari kojima vrednost daje samo to što su u vezi sa Fusun: minđuša koja je skliznula sa Fusuninog uha u momentu ljubavi, njena čašica iz koje je pila čaj a koju Kemal nikada nije želeo da opere, staklena čaša koju je koristila, školjka koju je svaki čas uzimala u ruke i njome se igrala, njene dečje šnale za kosu, četkica za zube koju je ukrao iz njene roditeljske kuće, čini-ja iz koje je kod nje u stanu jeo trešnje, kristalna mastionica koju je Fusun koristila, njena grafitna olovka čiju je gumicu na vrhu „grizla poput bradavice”... 9. Tokom godina ljubavi sa Fusun, ljubavi koja je uvek imala dozu neostvarljivog i tragičnog (prvo je Kemal veren drugom, a dok on raskida veridbu, Fusun se udaje), Kemal ne prestaje da sakuplja predmete koji ga vezuju za nju, 10. tako da posle niza godina poseduje, na primer, ravno 4213 njenih opušaka i najrazličitije pepeljare koje je koristila. 11. Najveća dragocenost Kemal su upravo predmeti iz stana u zgradi Merhamet gde su se na početku ljubavi Fusun i on tajno sastajali, 12. jer je tada bio „najsrećniji na svetu, 13. mada toga nije bio svestan”. 14. Različiti pokvareni satovi iz tog stana, stari kuhinjski pribor, linoleum koji je pokrivao pod, senke u toj sobi, bile su oznake Kemalovog rajskog kutka...

Tekst u rasponu 5–14 u funkciji je satelita u odnosu *elaboracije*, gde je nukleus jedinica 4, kada nas autor teksta informiše o izdavaču knjige i kada procenjuje

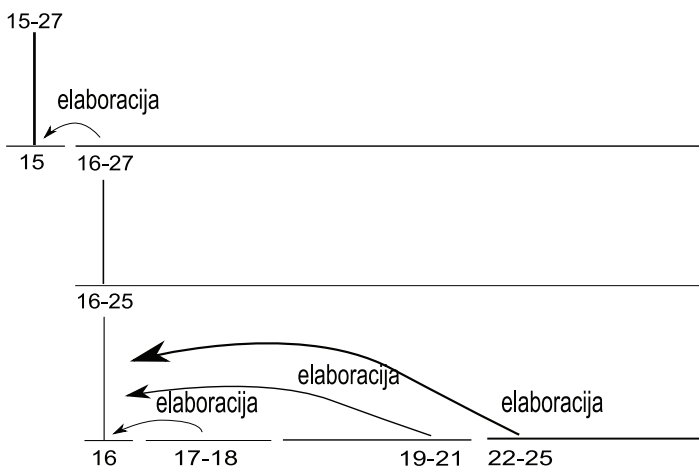
obimnost romana. Na nižem nivou jedinica 5 postaje nukleus a nepovezani delovi teksta u rasponima 6–8, 9–10, 11–13 i 14 iznose detalje u vezi sa pomenutim sižeom:

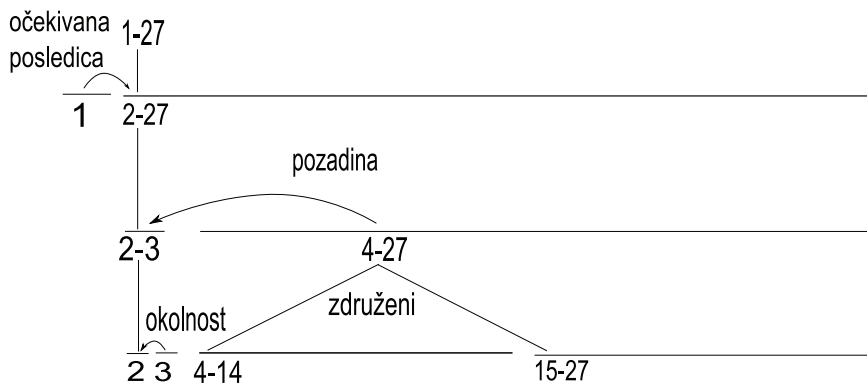
Drugi segment teksta proteže se u rasponu 15–27 i informiše nas o okolnostima započinjanja i obustavljanja projekta-muzeja kojim se pisac romana bavio:

... 15. Svi ovi predmeti sačinjavali bi samo deo postavke zbirke pravog Muzeja nevinosti, projekta kojim se studiozno poslednjih godina bavio Orhan Pamuk. 16. Naime, on je u delu grada Istanbula, kvartu Čukurdžumi, kupio staru zgradu koju je godinama renovirao i uredno nadgledao radove, 17. a u Muzej nevinosti planirao je da uloži oko 2,5 miliona dolara. 18. Oko 500.000 dolara po dogovoru trebalo je da uloži Agencija Istanbula. 19. Posle optužbi u novinama da je reč o Pamukovoj želji da izvuče ličnu korist, 20. a ne da osnuje novi, jedinstveni muzej na svetu, 21. Pamuk se, za sada, iz čitave priče povukao, veoma ljut. 22. Pamuk, čije prezime i doslovno znači – pamuk, možda i promeni ovu odluku i sam sagradi muzej sopstvenim sredstvima, 23. budući da je strastven ljubitelj muzeja, koje posećuje u svim krajevima sveta gde se nađe. 24. U Beogradu je, na primer, proveo sate u Andrićevom muzeju, 25. budući da je Andrić jedan od pisaca koje Pamuk visoko uvažava...

Sadržaj jedinice 15 predstavlja ponovljeni zaključak iz jedinice 1, koji je u funkciji nukleusa prema rasponu teksta 16–27 u odnosu *elaboracije*, čime se zapravo čitaocu podvlači šta je tema teksta. Na nižem nivou strukture sadržaj jedinice 16 o kupovini zgrade i njenom renoviranju postaje nukleus koji se dodatno pojašnjava sa tri raspona 17–18, 19–21 i 22–25 u funkciji satelita u istom odnosu kao i na prethodnom, višem nivou (15←16–27, *elaboracija*):

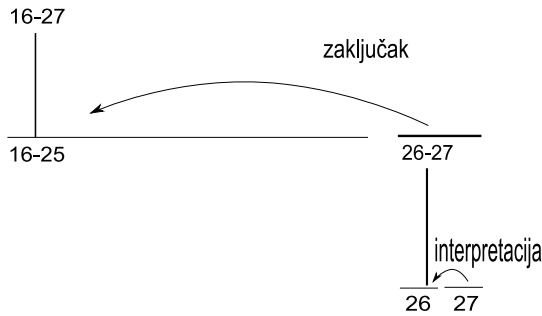
Kao što se može primetiti, segment teksta u rasponu 4–14 ukratko daje siže romana, dok se u rasponu 15–27 informišemo o istoriji projekta-muzeja i razlozima piščevoeg odustajanja od njega. Dakle, prvi deo je prikaz fikcije a drugi obrada dokumenta iz stvarnosti, i stoga daju dva različita podsticaja iako se pojavljuju u istom tekstu i deo su iste teme. Između raspona 4–14 i 15–27 ne uspostavlja se retorički odnos, zbog čega je raspon teksta 4–27 shematski predstavljen sa dva združena nukleusa:

Međutim, imajući na umu da je žanrovsko određenje ovog teksta novinska književna kritika, moramo zapaziti da je interpretacija romana izostala, osim ako se pod tim ne podrazumeva deo teksta (4) kada se kritičar poziva na reči samog autora knjige.

Da je ovo tekst novinske književne kritike koji više govori o onome šta nije književnost ukazuje nam i zaključak ovog segmenta teksta, sadržan u rasponu 26–27, gde se na metaforičan način nastoji izneti vrednosni sud:

...26. Bila kako bilo, sa dovršenjem gradnje krajnje neobičnog Muzeja nevinosti, čiju bi nesvakidašnju postavku zasigurno sačinjavali ne samo predmeti vezani za istoimeni roman, za sada se stalo. 27. Nevinost je i ovoga puta ostala bez zaštite.

Neželjeni efekat koji se stvara jeste nedoumica oko toga šta bi potencijalni čitalac mogao da očekuje od ovog romana. Ako je suditi po odnosnim propozicijama koje smo identifikovali na osnovu prirode relacija delova u strukturi Pamukovog teksta, nedostatak relevantnog komentara prilično umanjuje našu obaveštenost o knjizi, a kritičarevo poznavanje okolnosti koje se dovode u vezu sa njom nudi se kao bolja preporuka i podsticaj za čitanje.

Pri percepciji teksta čitalac strukturne segmente dodaje na osnovu linearne veze, čak i kada su nukleus i satelit susedni rasponi. Pošto satelit dobija značaj od nukleusa, ovaj zauzima centralno mesto predstavljajući strukturni koren teksta i stoga je uvek ispred svog satelita. Ali kod objašnjavanja različitih klasa definicija odnosa razlikujemo odnose kod kojih je nukleus lokus efekta od onih kod kojih je to i nukleus i satelit. Ovoj drugoj klasi odnosa pripadaju odnosi *elaboracije* i *interpretacije*. U njima se strukturna razlika između nukleusa i satelita predstavlja kao nešto važno za čitaoca, odnosno da se materijal u satelitu otkriva u nukleusu i da oba doprinose efektu. To je ujedno sredstvo ekspresije kojim pisac navodi čitaoca da ovaj odgovori na tekst na unapred osmišljen način.

Često se u ovom novinskom žanru uspostavljaju odnosi sa rasponima u funkciji predstavljanja nekog dodatnog detalja fabule romana koji na nižim hijerarhijskim nivoima postaju nove strukture sa identifikovanim odnosima. U njima su nukleusi i sateliti ponovo lokusi efekta (npr. odnosi *elaboracija*, *očekivana* i *neočekivana posledica*, *interpretacija*...) jer se na svakom sledećem nivou ponavlja postupak motivske razgradnje fabule, a kada su to samo nukleusi (npr. odnosi *omogućavanje*, *opravdanje*, *antiteza*; *združeni*, *niz*...), pisac izvodi retoričke činove da bi napravio razliku između bitnog i nebitnog, sa namerom da tu razliku i čitalac prepozna i tako poveća stepen njegovog pozitivnog odnosa, tj. njegovu sklonost da se prikloni. U takvim tekstovima, u rasponima koji elaboriraju centralni nukleus teksta, retorički odnosi

poput *interpretacije* i *evaluacije* pojavljuju se na hijerarhijski nižim nivoima stoga što je tematski prikaz prethodio komentaru.

Međutim, kada je u pitanju tekst *Urlik sa deponije*, primećuje se retoričko odlaganje informacije o kojoj je autorki reč i o kojoj se knjizi radi:

1. Već izvesno vreme u srpskoj poeziji postoji, a ponegde i preovlađuje, interesovanje za čovekovu svakodnevicu, za detalje koji je boje i povezuju sa nekim višim smislom.
2. Ovakva stvaralačka usredsređenost realizuje se na širokoj skali od čistog, minucioznog verizma do poetičkih opredeljenja u kojima je naša stvarnost tek povod za razmatranje o onostranom...

U rasponu teksta 1–2, gde su nukleus jedinica 1 i satelit jedinica 2 u odnosu *elaboracije*, date su okolnosti pod kojima će se vrednovati poetska građa, odnosno sagledane su situacije iznesene u nukleusu koji čini raspon 3–36:

Spuštajući se na niži hijerarhijski nivo strukture teksta iz ovog raspona, jedinicu 3 određujemo kao nukleus u odnosu, gde je raspon 4–36 u funkciji satelita, kada nam autor navodi ime pesnikinje ali samo uopšteno iznosi ono o čemu će se u tekstu govoriti: „...3. Gde tu pronalazimo poeziju Milene Marković i na koju se tradicijsku nit ona nastavlja?”

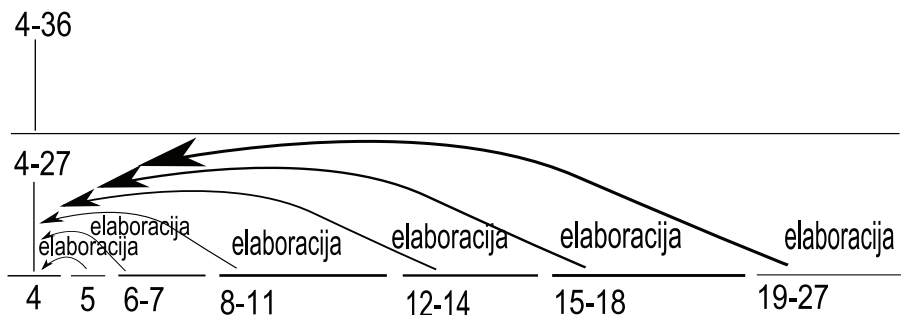
Odnos koji se uspostavlja između jedinice 3 i raspona 4–36 definisali smo kao *interpretaciju*:

- ...4. Snažan, nametljiv glas ove poezije, njen *urlik*, upućuje nas na ginzbergovski bunt protiv socijalnog okruženja i uređenja, kao i protiv intelektualističkog promišljanja osnovnih egzistencijalnih pitanja.
5. Usredsređenost na emociju *prosečnog* čoveka, svedeni rečnik, a ponegde i podražavanje primitivnog govora i potpuno oslobađanje ma kakvog intelektualizma, karakteriše potragu pesnikinje

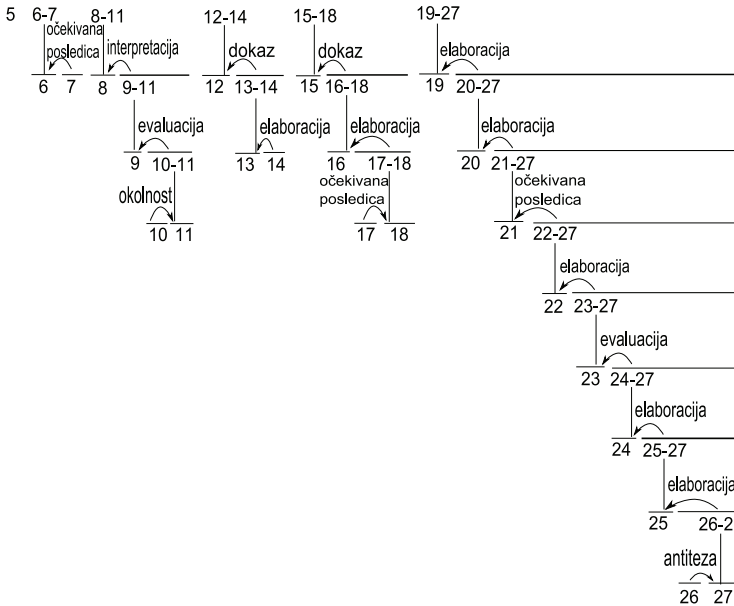
za autentičnim i nepatvorenim izrazom. 6. Budući da je reč o autorki koja je široj javnosti poznata prvenstveno kao dramski pisac, 7. ne začuđuje nas ukupna sračunatost na efekat, na pojačavanje dramatike u njenoj poeziji. 8. Čitajući četvrtu zbirku pesama Milene Marković, *Ptičje oko na tarabi* (LOM, Beograd, 2009), otkrivamo još jednu mogućnu inspiraciju ovog pesničkog glasa. „Reko moja rečice/ primi mene majčice/ reko moja rečice/ od sumraka rumena/ a od jutra blistava/ a u podne opasna/ reko moja rečice” (*Reko moja rečice*). 9. Kao u odjeke formulskih iskaza usmene poezije smešta pesnikinja svoje često apsuradne rečenice, koristi se ponavljanjima, refrenima i insistira na jednoj ključnoj reči, sve do njenog potpunog obesmišljavanja. 10. Kada, dakle, preuzima rečnik narodne poezije, rečnik koji svedoči o jednom gotovo mitskom vremenu, da bi dodatno podrila pevanje o savremenom svetu, modernoj svesti i njihovim manifestacijama, 11. Milena Marković svedoči o apsurdu pesničkog stava uopšte. 12. Groteska dominira u pesničkim slikama ove knjige i osobito ona naglašava kontrast između nekadašnje, izgubljene nevinosti i sve prisutnijeg opredeljenja za dno – dno društva, dno egzistencije, dno svesti – posle koga nema daljih razočaranja. 13. Već u naslovu zbirke očituje se motiv ptice koja ne sluti ni na šta dobro, štaviše, kao da predstavlja nedodirljivu pretnju. 14. U pesmi *Crno perje* ptice dolaze iz predela smrti, postaju njeni glasnici: „Strašno puno ptica prošlo je kroz maglu/ kao da je jastuk pun crnog perja a ja... mislim na mrtve danas/ jao što bih obukla cipele i krenula/ ne gledaj u televizor popiće ti oči/ pogledaj me i zakolji/ da mi se glava odvoji od ramena i da prsne na/ pločice/ dok leti crno perje.” 15. Odnos prema smrti u ovoj zbirci neobičan je, 16. lirsko *ja* obraća se umrlima, pa i nerođenima, bez patosa govora u drugo, u onostrano. 17. Oni su, izgleda, sasvim blizu, 18. neshvatljivo je da negde drugde mogu biti i da zahtevaju drugačije reči od onih kojima im se oduvek obraćalo („jesi mrtav/ što si mi mrtav bre... a tebe nema budalo”). 19. Bez utehe metafizike, čovek se žudno hvata za sve ono što preostaje od iščeklog, a to je najčešće uspomena ili, pak, neki lični mit. 20. Upravo time se preosmišljava i sopstvena dalja egzistencija bez *svojih*, u neprihvatljivom okruženju („valjda se majku mu vidi/ da sam na svom mestu/ a ne na/ deponiji”). 21. To okruženje, to „ptičje oko”, podriva svest i sapliće noge. 22. Zato se u ovoj poeziji traga za mestom iskliznuća iz vidokrug, za maramom crvenom kojom će se ptici oko zatvoriti da ne gleda i ne preti. 23. Nasuprot tom svetu, u čijem se fokusu pojedinac oseća bespomoćnim i neodgovarajućim, postoji i onaj u koji se može odleteti, gde „konji jedu pored puta/ dobre su im ljudske oči”. 24. Naslov jedne od najuspelijih pesama zbirke glasi upravo *Na kraju sveta*, a ona tematizuje ljudsko zajedništvo i sudbinski put zajednice. 25. Lirski subjekt ovde se opet ambivalentno određuje: 26. iako pripada zajednici („lepo more ljudsko danas/ pozvalo toplu zimu i ja/ zvoniom zvoniom putem/ kroz lepo more ljudsko”), 27. predstavlja i njen subverzivni kadar, koji vrlo lako može biti odstranjen („kad bi znali što ja znam/ ala bi me gazili gazili/ lepi moji moji”)...

Raspon 4–36 dalje se hijerarhijski spušta za dva nivoa gde jedinicu 4 zatičemo kao nukleus u odnosu *elaboracije*, gde su rasponi 5, 6–7, 8–11, 12–14, 15–18, 19–27 u funkciji satelita:

Jedinica 5 i raspon 6–7 sa informativnog gledišta ne donose ništa značajno. Tek jedinica 8 u rasponu 8–11 sadrži podatke o kojoj je zbirci poezije reč, kao i podatke o izdavaču, mestu i vremenu izdavanja. Očigledno je pisac kritike imao nameru da u prvi plan istakne nešto drugo od same informacije o kojoj je knjizi i autorki reč kada najpre nastoji da odredi domaću poetsku praksu (1–2), što je po sebi već dovoljno autorepresentativno, a onda u tom kontekstu na neodređen i uopšten način čitaocu nameće interpretativni okvir za poeziju pomenute pesnikinje (4). Priključeni segmenti teksta (5, 6–7) u funkciji su retoričke elaboracije kojom se dodatno pojačava utisak o efektima njegovog pristupa. Čak se i u jedinici 8, u kojoj nas pisac kritike informiše, izlaže u maniru njegovog neizostavnog prisustva.

Obim segmenta teksta koji čine međusobno retorički nepovezani rasponi u funkciji satelita u odnosu sa najvažnijim nukleusom, jedinicom 4, zapravo nam govori da je opservacija autora kritike elemenat koji se u tekstu više elaborira od onog koji je bitniji po logici žanra. Ovi segmenti donose nove elemente teme o kojoj se govori u tekstu – rečnik, poetske slike, lirski subjekt, odnos prema smrti, društvena zajednica – ali se na njihovim nižim nivoima prepoznaju retoričke strukture koje odražavaju odnosne propozicije dokazivanja prethodno iznetog vrednosnog suda. Pisac kritike prvo autoritativno nastupa sa interpretacijom a onda navođenjem odabranih stihova pred čitaoca nastoji izneti dokaze svojih tvrdnji, ili pak na stihove ukazuje bez retoričkog upućivanja kada oni čine delove jedinica u odnosima *elaboracije*, *interpretacije*, *evaluacije* i *antiteze*:

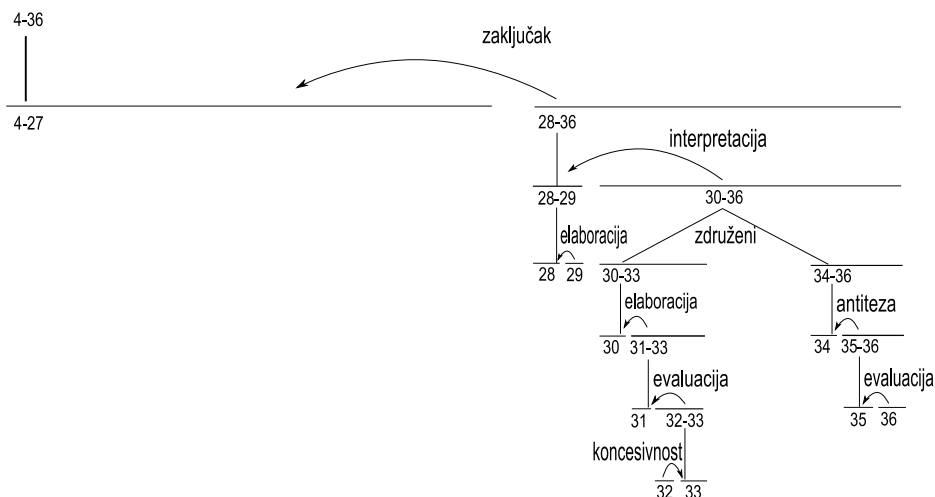

Na kraju oglada reći ćemo nešto o zaključku ove kritike. Za razliku od teksta *Nevinost bez zaštite* gde se u retoričkom odnosu *interpretacije* (27←28) želi postići efekat pomoću figure prenesenog značenja, u tekstu *Urlik sa deponije* odnosne pozicije evaluativnog zaključivanja izvodimo iz nešto složenijih retoričkih odnosa strukture teksta:

... 28. To je, čini se, pozicija sa koje je ispevana gotovo čitava zbirka *Ptičje oko na tarabi*, 29. budući da se ona neprestano lomi između odbacivanja i prihvatanja svoje neposredne životne sredine, između besa, otupelosti i sanjarenja. 30. Najveća zamka poetičkog usmerenja poput ovog Milene Marković, može biti ta usredsređenost na izvorno osećanje, na njegovu demonstraciju. 31. Često se ovakav pesnički stav može doživeti jednostavno kao poza. 32. Iako ponegde upada u ovu zamku, koja vodi ka banalnosti, 33. pesnikinja uspeva da prenese autentičnost bola svojim grotesknim, apsurdnim slikama i ponavljanjima ključnih reči i tada nastaju najupečatljivija ostvarenja knjige. 34. Poezija Milene Marković ne traži duga, ponovljena iščitavanja, 35. već deluje neposredno, *na prvu loptu*, zahtevajući od čitaoca reakciju i priznanje. 36. te tako, možda, upućuje na drugačije moguće zajedništvo.

Raspon teksta 28–36 stoji u retoričkom odnosu *zaključka* sa rasponom 4–27 i u njemu se iznose uopštena interpretativna razmatranja ranije elaboriranih stavova o poeziji dotične pesnikinje. Na nižem hijerarhijskom nivou segment teksta 30–36 podeljen je na dva raspona 30–33 i 34–36 u odnosu *združenih* nukleusa jer se u prvom iznose izvesne neargumentovane zamerke (*elaboracija, evaluacija*), a zatim se

pesme ipak proglašavaju za estetski uspele (*koncesivnost*), dok su jedinice u drugom rasponu u takvom retoričkom odnosu da čitaocu preporučuju ovu knjigu (*evaluacija*), koja pri čitanju, po mišljenju autora kritike, od njih neće zahtevati neko veće angažovanje (*antiteza*):

ZAKLJUČAK

Primena *teorije retoričke strukture* u analizi tekstova novinske književne kritike pokazala je da su oni hijerarhijski strukturirani i funkcionalno organizovani. To znači da se između delova strukture ovih tekstova uspostavlja kvalitativan retorički odnos koji omogućava izvođenje retoričkih činova. U zavisnosti od toga kakav se komunikacioni efekat želeo postići, određivana je i priroda relacije strukturnih segmenata kritičkog teksta. Isto tako, prilikom identifikacije odnosa pronađeno je dovoljno odnosnih propozicija na osnovu kojih možemo sagledati funkcionalne učinke ovog diskursa. Kada je u pitanju informativna diskursna funkcija, nju odražavaju odnos tematske klase *elaboracije* i odnos prezentacione klase *pozadine*. U odnosu tipa *elaboracije* komunikacioni efekat ostvaruje se na nukleusu i satelitu jer se kroz delove tekstova u funkciji satelita iznose nove pojedinosti u vezi sa temom kritike koja je prethodno data u nukleusu, dok je u odnosu *pozadine* lokus efekta na delovima u funkciji nukleusa stoga što tekstovna građa satelita omogućava da ih čitalac bolje shvati.

Učinak diskursnih funkcija evaluacija i autoreprezentovanja možemo objasniti preko definicije retoričkih odnosa *interpretacije*, *evaluacije* i *zaključka*. Funkcionalno slični, tematski retorički odnosi *interpretacije* i *evaluacije* razlikuju se po tome što se u prvom postavljena situacija u nukleusu preko satelita dovodi u vezu sa idejnim okvirom koji nije zavisao od pozitivnog stava pisca kritike, a što ovom upravo omogućava da se istakne, dok se u odnosu *evaluacije* segmentima teksta u funkciji satelita procenjuje situacija prikazana u nukleusu a kritičar je taj koji prepoznaje vrednost na koju ona ukazuje. Rasponi tekstova u funkciji satelita u retoričkom odnosu *zaključka* imaju za cilj da pojačaju čitaočevu verovanje u prethodno iznete vrednosne sudove i zbog toga ih čitalac prepoznaje kao kraće po obimu, preformulisane sadržaje nukleusa. Efekat takvog tematskog odnosa koji počiva na nukleusu i satelitu biće u funkciji davanja konačnih sudova.

Na osnovu urađene analize može se konstatovati da je primena *teorije retoričke strukture* pokazala visok stepen podudarnosti između retoričke strukture tekstova i diskursnih funkcija žanra novinske književne kritike. Otuda, strukture u ovoj teoriji, formirane na osnovu identifikacije odnosa između segmenata tekstova, jesu pre strukture diskursnih funkcija nego strukture formi.³

LITERATURA

Retorička struktura

- Carlson, L. and Marcu, D. 2001. Discourse Tagging Reference Manual.
- Carlson, Lynn et al. 2003. „Building a discourse tagged corpus in the framework of Rhetorical Structure Theory”. In J. van Kuppevelt and R. Smith (Eds.), *Current and New Directions in Discourse and Dialogue*. Berlin: Springer. 85–112.
- Heuboeck, A. 2009. „Some Aspects of Coherence, Genre and Rhetorical Structures – and Their Intergration in a Model of Text”. *Language studies working papers*. University of Reading. Vol. 1: 35–45.
- Mann, W. C. and Thompson, S. A. 1987. Rhetorical Structure Theory: A Theory of Text organization. Reprinted from *The Structure of Discourse*. University of Southern California.

³ Ovakav zaključak u saglasnosti je sa stavovima Sandersa i Spoorena (1999) o komunikativnim intencijama i koherentnim relacijama: „...Naš predlog je da komunikativne intencije i koherentne odnose držimo odvojene i da koherentne odnose posmatramo kao realizacije intencija. Takvo kognitivno objašnjenje predviđa bliske odnose između intencija i odnosa: kada pisac namerava da obavesti čitaoca o nekom događaju u svetu, on(a) obično bira propozicionalne odnose, a kada mu je intencija ubeđivanje, pisac će često koristiti ilokucione odnose. Takva predviđanja potvrđuje nalaz da postoji jaka korelacija između vrste koherentnog odnosa i tipa diskursa (vidi tip teksta u Virtanen, 1992).” (Prevod autora.)

Sanders, Ted and Wilbert Spooren. 1999. „Communicative intentions and coherence relations”. In W. Bublitz, U. Lenk and E. Ventola (Eds.), *Coherence in Spoken and Written Discourse: How to Create It and How to Describe It*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 235–250.

Književna kritika

- Banjai, J. 2004. „Novinska kritika – sutom ili uspon književnosti”. *Zlatna greda* 34–35.
- Belančić, M. 2004. „Patogeneza novinske kritike?”. *Zlatna greda* 32–33: 52–55.
- Bove, Pol A. 2005a. „Diskurs (I)”. *Zlatna greda* 41: 64–67.
- Bove, Pol A. 2005b. „Diskurs (II)”. *Zlatna greda* 42: 58–61.
- Božović, R. 2004. „Književni kritičar u nedostatku dokaza”. *Zlatna greda* 31: 48–49.
- Gvozden, V. 2004. „Novinska kritika – protiv samoproizvođenja”. *Zlatna greda* 31: 43–45.
- Đurđević, D. 2004. „Kritičke trice”. *Zlatna greda* 31: 50.
- Ilić, S. 2004. „Novinska kritika – suton ili uspon književnosti?”. *Zlatna greda* 32–33: 60–61.
- Lošonc, A. 2004. „Novinska kritika u postliterarnom društvu”. *Zlatna greda* 34–35.
- Mandić, Z. 2004. „Sve se događa iza kulisa”. *Zlatna greda* 32–33: 56–57.
- Redep, D. 2004. „Služba danu”. *Zlatna greda* 31: 46–47.
- Šaponja, N. 1999. „Delotvornost novinske kritike. *LMS* 464: 552–559.
- Vrbavac, J. 2004. „Šta se krije iza termina novinska kritika?”. *Zlatna greda* 34–35.
- Zivlak, J. 2004. „Novinska kritika – suton ili uspon književnosti?”. *Zlatna greda* 31.
- Ženet, Ž. 2002a. „Metakritička uvertira (I)”. *Zlatna greda* 11: 40–45.
- Ženet, Ž. 2002b. „Metakritička uvertira (II)”. *Zlatna greda* 12: 31–37.

Izvori sa interneta

Domazet, Sonja. *Nevinost bez zaštite*

<http://www.politika.rs/rubrike/Kultura/123136.sr.html> (11. 2. 2010.)

Veselinović, Sonja. *Urlik sa deponije*

<http://www.politika.rs/rubrike/Kulturni-dodatak/125370.sr.html> (27. 2. 2010.)

Ivan K. Trifunjagić

DISCOURSE FUNCTIONS OF GENRE AND RHETORICAL STRUCTURE
OF LITERARY CRITICISM IN JOURNALISTIC TEXTS

Summary

On a one month corpus of a daily newspaper *Politika*, the author examined a newspaper literary criticism from *rhetorical structure theory* standpoint (RST) – a theory of text organization by the authors William Mann and Sandra Thompson (1987), in other words, the paper examined validity of applying the mentioned theoretic model on the texts as a whole, being narrative structures of a special kind by analyzing nucleus and satellites on clause level. In order to determine the level of agreement in results analyses, we started from genesis and genre characteristics of newspaper literary criticism observed in genre characteristics of news, reports and comments and basic discourse functions of this heterogeneous newspaper genre – informational, evaluation and autorepresentative. The aim of the research is to determine how rhetorical structure of the text reflects its discourse function and genre characteristics.

Keywords: discourse functions, rhetorical structure, relations.